

Комунікативно-прагматичний підхід до перекладу художнього тексту та його інтерпретації

У рамках сучасної комунікативної теорії перекладу значне місце для аналізу і оцінки перекладу відводиться розумінню та інтерпретації художнього тексту іншомовним реципієнтом.

Чим глибше рівень розуміння тексту, тим більше відкривається можливих напрямків для його інтерпретації. При цьому важливо відмітити, що, хоча розуміння конкретного тексту може відрізнятися для різних людей і соціальних груп, результат сприйняття тексту в певний момент носить універсальний характер. І це, на наш погляд, прояв тієї містичної сили, яка міститься в істинно художньому творі.

Витоки інтерпретації художнього тексту ми бачимо ще в античній філософії (зокрема, у Аристотеля), де існувала ідея про те, що одні й ті ж істини можна відкривати багато разів. Одна з найважливіших перекладацьких проблем полягає у визначенні інтерпретаційних меж перекладу відносно оригіналу. Для її вирішення, очевидно, необхідно дати відповідь на наступні питання. Художній текст як витвір мистецтва – це об'єктивна реальність, що існує поза часом? Чи художня цінність твору визначається і залежить від соціокультурного контексту, суб'єктивного сприйняття читачької аудиторії? Прибічники позитивної відповіді на перше питання підкреслюють автономність і закритість художнього твору. Так, Э. Кассирер розглядає художній твір як унікальну, незалежну, завершену одиницю. Прибічник іншої точки зору Р. Барт вважає саме читача головним творцем твору і надає йому право на будь-яку інтерпретацію тексту.

На думку Ю.М. Лотмана, тексти мають бути незрозумілі і підлягати тлумаченню [1: 7-10]. Для Р. Барта основу тексту складає не його внутрішня структура, яка піддається досить об'єктивному вивченню, а перехід тексту в інші тексти, коди і знаки: суть тексту, таким чином, не в тексті як такому, а в його внутрішньому характері [2: 42].

Переважає більшість існуючих поетик від античності і до наших днів – це поетики автора, поетики, що «говорять», оскільки в центрі їх уваги – проблема формування тексту. В той же час, в останні десятиліття простежується явна тенденція до зміщення акцентів в цьому питанні: на перший план висувається проблема текстосприйняття і текст – це вже предмет дослідження не лише з точки зору внутрішньотекстових зв'язків між мовними одиницями різних рівнів. Сучасна орієнтація на функціональний комунікативно-прагматичний аспект у вивченні тексту припускає розвиток відразу двох напрямків – дослідження механізмів утворення тексту (автор, адресант) і дослідження механізмів його сприйняття (читач, адресат). Як справедливо відмічає В.В. Різун, «текст поза написанням і читанням не існує. Отже... – текст можна аналізувати, тільки відносно людини як автора чи реципієнта» [3: 13]. В.В. Різун, розділяючи поняття «текст» і «твір», розуміє під твором «самостійну, відірвану від автора змістову систему», а під текстом – «Лише графічно-знакову фіксацію твору» [4: 7]. Тим самим В.В. Різун розвиває відоме положення Р. Барта проти аналізу суті твору і його особливостей через особу автора, що створив його. «Сучасний скриптор, – пише Р. Барт, – народжується одночасно з текстом, у нього немає ніякого буття до і поза текстом». Р. Барт переконаний, що «якщо Автор усунений», то абсолютно марними стають і всякі спроби «розшифровки» тексту, бо «будь-який текст існує тільки тут і зараз». «Смертю автора доводиться сплачувати народження Читача», – пише Р. Барт. В той же час, бартовський Читач – це людина без історії, без біографії без психології, усього лише «хтось», автор «тексту-читання» [5: 389].

У такій метафоричній «смерті» Автора знаходиться ідея заперечення фіксованого значення у художнього тексту. На думку В. Мейзерського, жоден текст не може бути інтерпретований повністю, оскільки, як пише автор, «розпізнавання ізотопного тексту припускає реконструкцію віртуального тексту, що не сприймається читачем» [6: 7]. В той же час текст розуміється як «трансформована на семантичному рівні група символізуючих один одного текстів, що інтерпретуються за допомогою функціональних стосунків», місцем прояву функціональних стосунків є інтертекст; саме інтертекст допомагає встановлювати зв'язок із семантикою мови або з іншими текстами культурної традиції.

Під тезаурусом ми розуміємо суму емоційних сприйнятів і фізичних та інтелектуальних реакцій, які, в свою чергу, залежать від попереднього досвіду певної особи. Зрозуміти художній текст (і оригінальний, і перевідний) – означає певним чином співвіднести його зі своїм досвідом по засвоєнню позатекстової дійсності.

Ми погоджуємось із положенням Золяна С.Т про те, що «зміст, сенс і краса – не властивості твору, а наше ставлення до нього, його застосування» [7: 353]. Таким чином, художній текст (у тому числі текст перекладеного художнього оригіналу) можна і слід розглядати як задану в самому тексті нескінченну кількість його інтерпретацій. У самій структурі тексту закладений механізм його сприйняття і осмислення, і цей механізм автоматично запускається, коли вступає у взаємодію з мовною здатністю читача, його енциклопедичним багажем і ціннісними орієнтирами.

Художній текст утворює багаторівневу структуру – авторську і перцептивну. Кожна з цих структур є певним варіантом. Перекладацька інтерпретація як суб'єктивне віддзеркалення об'єктивної інформації, закладеної в оригінальному тексті, утворює самостійну перцептивну структуру і теж повинна розглядатися як варіант. Нескінченна варіативна інтерпретацій стримується, на наш погляд, двома досить протилежними

поняттями: з одного боку – інтуїцією. З іншого – тезаурусом перекладача, бо чим багатший тезаурус, тим глибшим і точнішим є розуміння. Чи можлива об'єктивність в такій делікатній сфері, як інтерпретація поетичної мови художнього тексту? Ми вважаємо, що так, спираючись на тезу основоположника теорії інформації А. Моля про те, що людина – це цілісна система, поведінка якої в найдрібніших подробицях може бути визначена сукупністю ряду чинників, а усі особливості поведінки індивіда в сьогоденні або майбутньому можуть бути описані з певною точністю, яка дорівнює точності опису будь-якої фізико-хімічної системи [8: 30]. З точки зору лінгвістики, на захист цієї тези свідчать очевидні паралелі в існуючих класифікаціях онтологічних і емоційних концепцій, представлених в різних національних мовах.

Перекладач – перший читач оригінального тексту, перший реципієнт посланої текстом інформації. У зв'язку з цим завдання перекладача надзвичайно складне – виступити як «нададресат», як «ідеальний читач», що висловлює у перекладі співвідношення між оригінальним текстом і безліччю приписуваних тексту світів. Беручись до виконання свого завдання, перекладач очікує, що інші носії мови мають схожий внутрішній світ, він наділяє інших носіїв мови мовною свідомістю, баченням мовної картини світу, не дуже відмінним від власного. Проектування картини світу, описаної в художньому тексті, на її лінгвістичну інтерпретацію – складне заняття, воно вимагає багаторазових актів усвідомлення, розчленовування фактів і зв'язків, серед цілісної картини світу, постійного чергування аналізу і синтезу. У свідомості перекладача мовна картина світу відображена особливим чином, оскільки перекладач усвідомлює сам факт такого усвідомлення і, що важливо, факт усвідомлення чужої мовної картини світу.

А.Д. Швейцер пропонує розділити процес перекладу на два компоненти – власне переклад, здійснюваний за заданими правилами без звернення до позамовної дійсності, відображеної досвідом чи сприйняттям перекладача, і інтерпретацію, що включає залучення позалінгвістичних чинників [9: 30].

У рамках комунікативно-прагматичного підходу, коли основна увага приділяється типології перекладених текстів та їх орієнтації на певне коло читачів, психологію читацького сприйняття, ставиться завдання співвіднесення перекладеного тексту не з оригіналом, а із сприйняттям оригіналу його читацькою аудиторією, конкретизування сприйняття оригіналу читачами – носіями мови. Тим самим, перекладацька інтерпретація стає тісно прив'язаною з часовим і соціокультурним контекстом, в якому функціонуватиме переклад. Переклад, таким чином, відбиває не художню дійсність оригіналу, а суб'єктивну реальність, в якій працює перекладач. Сучасна орієнтація перекладу на функціональний, комунікативно-прагматичний аспект в аналізі перекладеного тексту дозволяє ставити художню цінність перекладу в залежність від соціокультурного контексту. Хоча тоді питання про цінність художнього твору як об'єктивної реальності, існуючою поза часом, залишається відкритим. І в зв'язку з цим вкрай важливо відмітити, що перекладачеві художніх текстів у визначенні інтерпретаційних меж все ще доводиться покладатися лише на власний досвід та інтуїцію.

Література

1. Алисова Т.Б. Опыт анализа концептуального мира Данте с позиций современной лингвистики // Вестник МГУ. – Сер. 9: Филология. – 1996. – № 6. – С. 7–10.
2. Барт Ролан. Фрагменты речи влюбленного. – М.: Ad Marginem, 1999. – 432 с.
3. Різун В.В. Аспекти теорії тексту // Різун В.В. та ін. Нариси про текст. Теоретичні питання комунікації і тексту. – К.: РВЦ “Київ. Ун-т”, 1998. – С. 13.
4. Там же, С. 7.
5. Барт, Ролан. Избранные работы: Семиотика. Поэтика. / Сост., ред. Г.К. Косиков. – М.: Прогресс, 1989. – С. 389.
6. Мейзерский В.М. Проблема символического интерпретанта в семиотике текста // Символ в системе культуры: Учен. записки Тартуского ун-та. – Вып. 754. – Тарту, 1987. – С. 7.
7. Золян С.Т. Семантические аспекты поэтики адресата // Res philologica. – М.; Л.: Наука, 1990. – С. 353.
8. Моль А. Теория информации и эстетическое восприятие. – М.: Мир, 1966. – С. 30.
9. Швейцер А.Д. Перевод и лингвистика. – М.: Воениздат, 1973. – С. 30.